

vîn, 37/36; 39/1). İbrânîce sâris kelimesi "hadım" ve "harem ağası" anlamındadır. Ancak eski Mısır'da harem ağalığı mevcut değildir (*Ancien Testament*, s. 103) ve Hz. Yûsuf'u satın alan Potifar da evlidir. Bu sebeple sâris kelimesi farklı bir anlamda, "krala çok yakın, ona bağlı, sarayın üst düzey görevlisi" mânâsında kullanılmıştır (*DB²*, V/1, s. 888). Dolayısıyla Potifar'ın saray memuru, muhtemelen kralın çok yakın dostlarından, nedimlerinden biri, önemli işleri kendisine havale ettiği kişi olduğu söylenebilir. Tevrat'ta Hz. Yûsuf'u satın alan kişiye verilen diğer unvan ise sar hattabbahîmdir. Tevrat'ın Yunanca tercümesinde kelime "aşçıların şefi, kilercibaşı" olarak çevrilmiştir. Ancak emrinde çalışanlar ne kadar çok olursa olsun aşçıların şefinin yetkisinin çok geniş olduğu söylenemez. *Tabbah* kelimesi İbrânîce'de aşçı mânâsına geldiği gibi "kesen, boğazlayan, öldüren", dolayısıyla da "muhafız" anlamlarına da gelmektedir (II. Krallar, 25/8). Buna göre sar hattabbahîm askerî bir görevi ifade etmektedir ve kralın emirlerini yerine getirenlerin şefi demektir. Nitekim kelime Tevrat'ın

Yunanca tercümesinin aksine Latince ve Süryânîce tercümeleleriyle Onkelos'un Targum'unda bu şekilde çevrilmiştir (*DB²*, V/1, s. 889). Esasen Kur'an-ı Kerim'de, rüyasını yorumlaması üzerine kralın, "Onu bana getirin" emrine karşılık Hz. Yûsuf'un gelen elçiye, "Efendine dön de ona sor, ellerini kesen o kadınların maksadı neydi?" diye sordurması ve kralın konuyu araştırması, Azîz'in karısının kral huzurunda gerçeği itiraf etmesi (Yûsuf 12/50-51), Azîz'in krala çok yakın olduğunu göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de azîz unvanı sadece Hz. Yûsuf'u satın alan kişi için değil Hz. Yûsuf için de kullanılmaktadır. Kral tarafından hapisten çıkarılan ve, "Sen artık yanımızda mevki sahibi, güvenilir bir kimsesin" (Yûsuf 12/54) diye taltif edilen Hz. Yûsuf ülkenin hazinelerinden sorumlu makama talip olur ve geniş yetkilerle donatılır (Yûsuf 12/55-56). Yiyecek almak üzere Mısır'a Hz. Yûsuf'un yanına gelen kardeşleri ona "Azîz" diye hitap ederler (Yûsuf 12/78, 88). Tevrat'a göre de Hz. Yûsuf Mısır'da Firavun'dan sonra ikinci adamdı. Firavun ona, "Sen evimin üzerinde bulunacaksın ve bütün kavmim senin emrin üzerine idare olunacaktır; ben yalnız tahtta senden büyük olacağım" (Tekvîn, 41/40) demiş, ikinci arabasını ona tahsis etmiştir. Ayrıca herkesin onun önünde diz çökmesini emretmiş, bütün Mısır diyarında hiç kimsenin onun izni olmadan "elini yahut ayağını kaldıramayacağını" belirtmiştir (Tekvîn, 41/41-44). Şu halde azîz unvanı, Hz. Yûsuf zamanında Firavun'dan sonraki en önemli makamı ifade etmekteydi.

Bazı Arapça lugatlarda azîz kelimesinin "Mısır ve İskenderiye'nin hâkimi" şeklinde açıklandığı da görülür (*Kâmus Tercümesi*, "azîz" md.). Osmanlı kaynaklarından Feridun Ahmed Bey'in *Münşeâtü's-selâtin*'inde ise azîz, Memlûk sultanları için "Mısır'ın hâkimi" anlamında geçmekle beraber onların resmî unvanları arasında böyle bir tabire yer verilmemiştir.

Osmanlılar'da azîzin resmî bir unvan olarak kullanılmak istenmesi Hidiv İsmâil Paşa zamanına rastlar. Kendisinden sonra ailesine kalmak şartıyla Mısır valiliğini eline geçiren İsmâil Paşa, diğer Osmanlı vezirleri arasında daha üstün bir durumda bulunduğunu ve Hz. Yûsuf'un Mısır'ı idare ettiği gibi burayı yönetmek niyetinde olduğunu ima ederek kendisine "Azîz-i Mısır" unvanının

verilmesini istedi. Ancak bu isteği kabul edilmedi. Bununla birlikte 1867 tarihli bir fermanla kendisine yeni yetkiler tanıdığı ve "hidiv" unvanı ile yetinmesi sağlandı.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, "azîz" md.; Taberî, *Tefsîr*, XI, 104; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 305; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 164, 195; Memduh Paşa, *Mir'ât-ı Şuûnât*, İzmir 1328, s. 34-35; *Mısır Meselesi* (nşr. Bâbü'lî Hâriciye Nezâreti), İstanbul 1334, s. 36-37; E. Dicey, *The Story of the Khedivate*, London 1902, s. 38; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2853, 2875 vd.; Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, 43; *Ancien Testament* (Traduction Oecumenique de la Bible), Paris 1980, s. 103; J. F. Mcl., "Potiphar", *JE*, X, 147; O. S. Wintermute, "Potiphar", *IDB*, III, 845; C. Lagier, "Potiphar", *DB²*, V/1, s. 886-893; A. R. Schulman, "Potiphar", *EJd.*, XIII, 933; B. Lewis, "Aziz Mısır", *EJ²* (İng.), I, 825.

ÖMER FARUK HARMAN

AZİZ NESEFİ

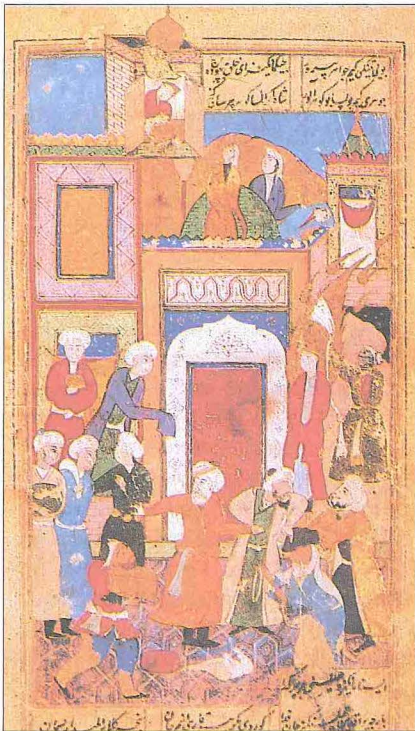
(عزیز النصفی)

Azîz b. Muhammed en-Nesefî
(ö. 700/1300 [?])

Vahdet-i vücûd konusundaki düşünceleriyle tanınan İranlı mutasavvıf.

Mâverâünnehir bölgesinde Nesef (Nahşeb) şehrinde doğdu. Doğum tarihi belli değildir. Öğrenimini doğduğu şehirde tamamladı. Bu arada kendini fizikî ve ruhî bakımdan daha iyi tanımak için tıp tahsil etti ve bu alanda hekimlik yapacak seviyeye geldi. Bir süre kaldığı Buhara'da adını belirtmediği bir mürside intisap ettiğini söyleyen Azîz Nesefî, Receb 671'de (Şubat 1273) Orta Asya'dan gelip Horasan ve Fars'a saldıran Akbeg kumandasındaki kuvvetlerin şehri yağmalamaları üzerine buradan ayrıldı. Çeşitli risâlelerinden, 680-690 (1281-1291) yılları arasında Eberküh, Şiraz, İsfahan, Behrâbâd, Semerkant ve Buhara'da bir süre yaşadığı veya buralara seyahat ettiği, buralardaki sûfiler, felsefeciler ve diğer bilginlerle tanıştığı anlaşılmaktadır. Nesefî, Sa'deddîn-i Hammûye veya Hammûî adlı bir şeyhin müridi olduğundan bahsetmektedir. Bu şeyhin 587-650 (1191-1252) yılları arasında yaşayan meşhur sûfi Sa'deddîn-i Hammûye olup olmadığı şüphelidir. Zira Nesefî şeyhinin 670 (1272) tarihinde sağ olduğundan bahseder. Ancak sözü edilen şeyh gerçekten Sa'deddîn-i Hammûye ise, ya kaynaklarda onun 650 (1252) olarak verilen ölüm tarihi yanlıştır veya onunla mânen

Azîz-i Mısır'ın Hz. Yûsuf'u pazarda satın almasını tasvir eden bir minyatür (*Oriental Miniatures*, Taşkent 1980, resim 34)

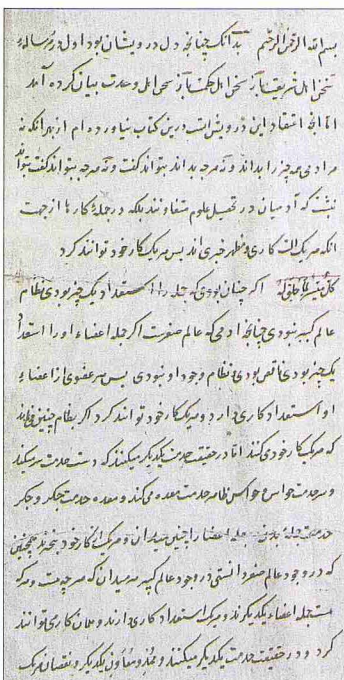
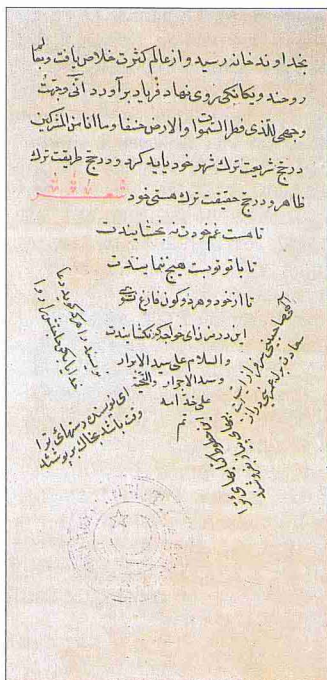
irtibat kurmuştur; yahut da aynı ad ve nisbeyi taşıyan ikinci bir kişi vardır. Azîz Neseî'nin Hammûye'den sonra ismini zikretmediği başka bir şeyhe daha intisap ettiği anlaşılmaktadır. Neseî'nin ne zaman ve nerede öldüğü de bilinmemektedir. Ölüm tarihi olarak *Mecâlisü'l-üşşâk* müellifi Hüseyin Baykara'nın verdiği 661 (1263) ve *Hediyetü'l-ârifin*'de kaydedilen 686 (1287) rakamları doğru değildir. Zira onun bu tarihlerden epeyce sonra yazılmış eserleri vardır. Nitekim bu eserlerindeki bazı ifadelerden Neseî'nin 700 (1300) yılından biraz önce veya bu tarihte ölmüş olduğu sonucu çıkarılabilir.

Tasavvuf âdâb ve ilkelerini çok iyi bildiği anlaşılan Neseî, bu bilgileri herkesin anlayabileceği açık ve sade bir ifade ile anlatır. Şîîler'in İsmâîlî kolu Neseî'yi kendilerinden sayarlarsa da bu doğru değildir. Ancak o aşırılıkların dışında Şîîliğe de düşman değildir. Eserlerinde Sünnîlik ile Şîîlik arasında fark gözetmez. Muhtemelen bu da onun vahdet-i vücûdculuğundan gelmektedir.

Eserleri. Neseî'nin büyük bir kısmını 671-680 (1273-1281) yılları arasında yazdığı anlaşılan ve yazma nüshalarına fazlaca rastlanan eserlerinin çoğu günümüze kadar gelmiştir. Tasavvuf, felsefe ve kelâm ile ilgili olan ve sade bir dil ve üslûpla kaleme alınan, ayrıca hepsi de Farsça olan bu eserlerin başlıcaları şunlardır: 1. *Tenzîl*. Yirmi bölümden (asl) meydana gelen bu kitabın ilk altı bölü-

mü Neseî'te, daha sonraki dört bölümü Buhara'da, son bölümü de Horasan'da tamamlanmıştır. Eserde söz konusu edilen her mesele kelâm, felsefe, vahdet-i vücûd, tenâsüh, cennetlik ve cehennemlikler bakımından incelenir. Aynı metoda diğer eserlerinde de rastlanır. Yazma nüshaları Süleymaniye (Şehid Ali Paşa, nr. 1363/2) ve Beyazıt Devlet Kütüphanelerinde (Veliyyüddin Efendi, nr. 1767) bulunmaktadır. 2. *Keşfü'l-ħakâ'ik*. 671'de (1273) yazılmaya başlanan eser ansiklopedik bir nitelik taşır. Önsözde çeşitli dinî konulardaki düşüncelerini anlatan Neseî, diğer eserlerinde olduğu gibi burada da yaşadığı dönemden ve kendisini anlamayan kişilerden şikâyet eder. Rüyada Hz. Peygamber'le görüştüğünü, 700 (1300) yılından sonra çeşitli mezheplerin ortadan kalkacağını ve yerini tek mezhebin alacağını söyler. Eserde sırasıyla varlık (vücûd), insan, sülûk, tevhit, meâd, dünya, âhiret, kadir gecesi, kıyamet günü ve yedi gök gibi konulara yer verilir. Yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Cârullah Efendi, nr. 1087). 3. *Beyânü't-Tenzîl*. *Keşfü'l-ħakâ'ik*'ten sonra yazıldığı anlaşılan bu eserde *Tenzîl*'de ele alınan konular daha ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (Veliyyüddin Efendi, nr. 1685). 4. *Maḳşad-ı Aḳşâ*. 672-680 (1274-1281) yılları arasında kaleme alınan bu eserin konusunu Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri, peygamberlik, velîlik, insan ve ölümden

önceki ve sonraki hayat teşkil eder. Türkçe'ye de tercüme edilen (bk. Süleymaniye Ktp., İzmirlî İsmail Hakkı, nr. 1240; Hacı Mahmud Efendi, nr. 3166) bu eser oldukça erken bir tarihten itibaren Batı'da tanınmıştır. Nitekim eserin Türkçe tercümesinden bazı parçalar Andreas Müller tarafından Latince tercümesiyle birlikte *Exerpta manuscripti Cujusdam Turci* adıyla yayımlanmıştır (Coloniae Brandenburgicae 1665). F. A. G. Tholuck da *Sufismus Sive Theosophia Persarum Pantheistica* (Berlin 1821) adlı kitabında bu eserden geniş ölçüde faydalanmıştır. Daha sonra E. H. Palmer, aslını Türkçe sandığı için eserin bu dilden çevrildiğini söylediği Farsça'sından vahdet-i vücûdla ilgili bir parçayı *Oriental Mysticism* (London 1868) adındaki eserinde neşretmiştir. Bunları F. Meier'in *Das Problem der Natur im esoterischen Monismus des Islam* (Eranos - Jahrbuch 1949, XIV, 149-227), *Die Schriften des 'Azîz-i Nasafî* (TAnz., s. 125-182) adlı çalışmaları takip etmiştir. Kâtib Çelebi *Maḳşad-ı Aḳşâ*'nın Kemâleddîn-i Hârizmî (XV. yüzyıl) tarafından yapılan bir çevirisinin bulunduğunu söyler (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1805-1806). 5. *Keşfü's-şîrât*. Eser, "Kendini bilen rab-bini de bilir" hadisi üzerindeki tartışmalarla başlar. Çeşitli konulardan bahsedilirken Aynü'l-kudât el-Hemedânî, Şehâbeddin es-Sühreverdî, İbnü'l-Arabî, İbn Seb'in ve Sa'deddîn-i Hammûye'nin de fikirleri nakledilir ve velîlik (velâyet) meselesi hakkındaki çeşitli mezheplerin görüşleri anlatılır. Şîîlik ve Sünnîlik görüşleri bakımından olduğu kadar üslûp bakımından da müellifin diğer eserlerinden ayrılan bu kitabın Neseî'ye aidiyeti şüphelidir. Eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (Veliyyüddin Efendi, nr. 1767, vr. 204^b-243^b; nr. 1685, vr. 79^a-103^b). 6. *Zübdetü'l-ħakâ'ik*. Müridlerinin kendisinden kâinat, insan, mebd ve meâd hakkında bir kitap yazmasını istemeleri üzerine *Mebde*³ ve *Me'âd* adlı bir eser yazmış, ancak kitap müridlerince uzun görüldüğü için onu özetleyerek bu eseri kaleme almıştır. Bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (FY, nr. 797) bulunmaktadır. Eser *Maḳşad-ı Aḳşâ* ile birlikte Câmî'nin *Lemma't* şerhinin sonunda basılmıştır (Tahrân 1303). 7. *Kitâbü'l-İnsânî'l-kâmil*. Şeriat, tarikat ve hakikat, insân-ı kâmil, sohbet ve sülûkten bahseden bir mukaddime ile yirmi iki felsefî ve tasavvufî risâleyi ihtiva eden bu mecmua, Marijan Molé tarafından müellifin hayatı, eserle-

Azîz Neseî'nin *Keşfü'l-ħakâ'ik* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1087)

ri, eserlerin yazma nüshaları hakkında geniş bir giriş yazısı ile birlikte yayımlanmıştır (Tahran-Paris 1983, 2. bs.). Eser Mehmet Kanar tarafından *Tasavvufî İnsan Meselesi* (İstanbul 1990) adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. 8. *Menâzilü's-sâ'irîn*. Tanrı'ya doğru çıkılacak mânevî yolculuktaki konakları gösteren dört ciltten ibaret bu eserin bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndedir (nr. 4899).

BİBLİYOGRAFYA :

Azîz Neseîfî, *Kitâbü'l-İnsânî'l-kâmil* (nşr. Marjân Molé), Tahran 1403/1983, nâşirin önsözü, s. 1-57; Hüseyin Baykara, *Mecâlisü'l-üşşâk*, Kanpûr 1314, s. 115 vd.; *Keşfü'z-zunûn*, I, 844, 888; II, 951, 1580, 1805-1806; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 580; *Hidâyet, Mecma'u'l-fuşâhâ*, I, 869; a.mlf., *Riyâzü'l-ârifîn*, Tahran 1316 hş., s. 175; Safâ, *Edebiyyât*, III/2, s. 1223-1225; Hüseyin Nasr, *Nazar-ı Mütefekkîrân-ı İslâm der Bâre-i Tabî'ât*, Tahran 1345, bk. Fihrist; Mübed Keyhüsrev İsfendiyâr, *Debistân-ı Mezâhib* (nşr. Rahîm Rızâzâde-i Melik), Tahran 1362 hş., I, 44; F. Meier, "Das Problem der Natur im esoterischen Monismus des İslâm", *Erano-Jahrbuch*, XIV, Zurich 1946, s. 149-227; a.mlf., "Die Schriften des 'Azîz-i Nasafî", *TAnz.*, sy. 52 (1953), s. 125-182.

İBRAHİM DÜZEN

AZİZÂN

(عزیزان)

Hâcegân tarikatının Ali Râmîtenî'ye (ö. 715/1315) nisbet edilen bir kolu (bk. ALİ RÂMİTENİ).

AZİZ-BİLLÂH

(العزیز بالله)

Ebû Mansûr Nizâr b. el-Muizz-Lidîmillâh (ö. 386/996)

Beşinci Fâtîmî halifesi (976-996).

14 Muharrem 344'te (10 Mayıs 955) Mehdiye'de doğdu. 972'de babasıyla birlikte Kahire'ye geldi. Kardeşi Abdullah'ın ölümü (974) üzerine babası Muiz-Lidînilâh tarafından velihat tayin edildi. Babası 18 Aralık 975 tarihinde ölünce Fâtîmî tahtına çıktı ve 9 Ağustos 976'da resmen halife ilân edildi. Fâtîmîler Mısır'ı zaptettikten sonra burada tahta çıkan ilk halife odur.

Azîz-Billâh'ı meşgul eden en önemli iki mesele Emîr Aftegin ve Karmatîler oldu. Dimaşk'ta bağımsızlığını ilân eden Türk Emîri Aftegin, halifenin Dimaşk'ı teslim etmesi için yaptığı teklifi, "Ben

kılıç zoruyla aldığım bir beldede başkasına boyun eğmem" diyerek reddetti. Halife, Emîr Aftegin ve Karmatîler'le savaşmak için gönderdiği ordunun bozguna uğraması üzerine bizzat sefere çıktı; 977'de Aftegin'i esir aldı ve ona çok iyi davrandı, hatta bazı rütbeler tevcih etti. Bu zafere rağmen Aftegin'in adamlarından Kassâm Suriye'deki hâkimiyetini sürdürdü. Halife daha sonra Bekcûr'u Halep'i zaptetmek üzere görevlendirdi. Fakat Bekcûr askerlerinin ihaneti yüzünden ağır bir yenilgiye uğradı. Halife bundan beş yıl sonra Halep'e Mengü Tegin kumandasında yeni bir ordu gönderdi. Mengü Tegin Halep'e yardıma gelen Bizans ordusunu mağlûp ettikten sonra şehri on üç ay kuşattı. Bunun üzerine İmparator II. Basileios büyük bir orduyla Fâtîmîler'e karşı harekete geçti. Bizans ordusu yaklaşık Fâtîmî kuvvetleri geri çekildi. Halife Azîz-Billâh yeni bir ordu hazırlayıp sefere çıkmak üzereyken Bilbîs'te vefat etti (28 Ramazan 386/14 Ekim 996). Na'şî Kahire'ye götürülüp orada defnedildi. Yerine oğlu Hâkim-Biemrillâh geçti.

Azîz-Billâh hoşgörüsüyle ünlü bir halifeydi. Özellikle gayri müslimlere geniş bir hürriyet tanıdı. Ancak devlet yönetiminde yahudi ve hristiyanlara yer vermesi, bu arada İsâ b. Nasturus'u vezirliğe, Manasah b. Ephraim'i de Suriye başkâtipliğine getirmesi müslümanlar arasında hoşnutsuzluğa sebep oldu. Azîz bu hoşnutsuzluğu gidermek için bazı gayri müslim devlet memurlarını görevden aldı. Fakat bunlar kısa bir süre sonra saraydaki nüfuzlarını kullanarak tekrar eski mevkilerine döndüler. Devlet idaresi kuvvetli bir ordunun desteğine sahip olduğundan gayri memnun müslümanlar istemeyerek de olsa yönetime boyun eğmek zorunda kaldılar.

Azîz-Billâh Fâtîmî halifelerinin en iyileri ve en zekilerinden biridir. Fâtîmî Devleti en geniş sınırlarına onun devrinde ulaştı. Atlas Okyanusu'ndan Kızıldeniz'e kadar uzanan topraklarda, Yemen'de, Mekke'de ve hatta Ukaylîler'in hâkimiyetindeki Musul'da bile adına hutbe okuttu. Onun zamanı refah, bolluk, dinî müsamaha ve kültürün zirvede olduğu bir dönemdir. Ezher Camii'ni de önemli bir ilim merkezi haline getiren odur. Aynı zamanda kitaplara olan merakıyla da tanınan Azîz-Billâh çok sayıda kütüphaneyi binlerce cilt kitapla doldurmuştur. Özellikle saray kütüphanesi o devrin en büyük kütüphanelerinden biriydi ve ri-

vayete göre sarayın kırk odası raflar konularak kitaplara tahsis edilmişti. Kütüphanede bir kısmı müellif nüshası olmak üzere fıkıh, hadis, dil, gramer, tarih, siyasetnâme ve kimya gibi çeşitli ilim dallarında yazılmış çok değerli eserler vardı. Eserlerin sayısı hakkında 200.000 ile 2 milyon arasında değişen rakamlar verilmektedir. *Kitâbü'd-Deyârât* adlı eserin müellifi Şâbüştî de bu kütüphanede hâfız-ı kütüb* olarak görevlendirilmişti. Daha sonraki Fâtîmî halifeleri döneminde de önemini koruyan bu kütüphanedeki 100.000 cilt kitap, 580'de (1184) Selâhaddin-i Eyyübî devrinin mümtaz âlimi Kadî el-Fâzıl'ın kurmuş olduğu Fâzılıyye Medresesi'ne nakledilmiştir. Kaynakların belirttiğine göre babası Muiz-Lidînilâh gibi Azîz-Billâh da birkaç dil bildirdi.

İmar faaliyetleriyle de yakından ilgilenen Azîz-Billâh Kasrüzzeheb, Kasrûlbahr, Câmîü'l-Karâfe gibi saray ve camiler, köprü, kanal ve rıhtımlar yaptırdı. Bu yüzden devlet hazinesi çok ağır bir yük altına girmişti. Azîz-Billâh her sahada lüks ve israfa kaçmış, nâdir bulunan şeylere düşkünlüğünü ve ava olan merakını tatmin için Sudan'dan muhtelif av hayvanları getirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dimaşk* (nşr. H. F. Amedroz), Beyrut 1908, s. 13, 14-22, 27-35, 38-45; İbn Hammâd, *Ahâbâru mülûki Bent 'Ubeyd ve şretühüm* (nşr. et-Tihâmî Nakara — Abdülhalîm Üveysî), Riyad 1401/1980, s. 93-94; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVIII, 16-17; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 663, 667, 696-700, 709; IX, 7-9, 17-18, 34, 37, 54, 58, 77, 85, 88-90, 110, 116-118; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 371-376; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 239-233; Safedî, *el-Vâfi*, XXII, 174; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 282, 292, 320; İbn Haldûn, *el-İber*, Beyrut 1399/1979, IV, 56 vd.; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, I, 39, 96-97; III, 348-349, 354-356, 359-360, 363, 365, 379, 485-486; IV, 164, 269; Makrîzî, *el-Hıta*, I, 354, 379-380, 408, 451, 457, 468, 470; II, 157, 268, 277, 284-285, 318, 341, 366; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûm'uz-zâhire*, IV, 112-174; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, I/1, s. 192-197; Emîn Muhammed Talî, *Aslû'l-muwaḥḥidîne'd-dürûz ve uşûlühüm*, Beyrut 1961, s. 60-61; Hittî, *İslâm Tarihi*, IV, 994-995; H. İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1981, s. 156-164, 429-430; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm*, Kahire 1984, III, 167-170; O'Leary, *A Short History of the Fatimid Khalifate*, Delhi 1987, s. 115-122; İsmail E. Erünsal, "İslâm Medeniyetinde Kütüphaneler", *Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, XIV, 230-231; N. A. Koenig, "Azîz Billâh", *İA*, II, 152-154; E. Graefe, "Fâtîmîler", *İA*, IV, 523-524; M. Canard, "al-'Azîz Bi'llâh", *EI* (İng.), I, 823-825.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN